

נושא העבודה

הגנה עצמית

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

בעידן של ימינו הגבולות אינם ברורים.

בשיח הציבורי כמעט מידי יום עולה הדיון היכן השימוש בהגנה עצמית הינו זכות לגיטימית של האדם להגן על עצמו והיכן ישנו שימוש אשר עובר את מבחן המידתיות.

לעיתים, הגבול בין הגנה עצמית למעשה פלילי במקרים אלה מיטשטש.

השיח הער סביב מקרהו של אלאור אזריה הציף את השאלה האם אנשים מצדיקים הגנה עצמית גם במקרים שאינם עומדים במבחן החוק וזאת מתוך נקמה ובך מפספסים את בסיס מהותה של ההגנה העצמית.

מקרה זה גרם לי לתהות על הנושא והעלה בי את הרצון לחקור את נושא ההגנה העצמית, מה עומד בבסיסה ומהי מהותה תוך הסתכלות על המשפט העברי והמשפט הישראלי.

תוכן עניינים

מבוא	פרק עשירי	פרק ראשון
	פרק אחד עשר	משפט עברי
דין רודף		פרק שני
מקור דין רודף		פרק שלישי
היתר דמו של הרודף		פרק רביעי
		משפט ישראלי
התנאים לקיום הסייג הגנה עצמית		פרק חמישי
רציונל ההגנה העצמית		פרק שישי
הגנת בית מגורים, בית עסק ומשק		פרק שביעי
חקלאי מוגדר – "חוק דרומי"		
פרשת יונתן היילו		פרק שמיני
השוואה בין המשפט העברי		פרק תשיעי
למשפט הישראלי		

3

סיכום

ביבליוגרפיה

4

5

8

9

11

13

15

16

18

20

מבוא

4

"לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו; ואולם, אין אדם פועל תוך הגנה עצמית מקום שהביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים".¹

זכות ההגנה העצמית נובעת מתוך הרצון לשמור על אחת מזכויות היסוד המגיעות לכל אדם והיא הזכות לחיים, ביטחון ושלמות הגוף. על הנאשם מוטל נטל ההוכחה על קיום הסייג. במישור הפלילי, ההגנה העצמית מהווה סייג לאחריות פלילית וכאשר היא תחול לא תוטל אחריות על הנאשם על אף שלכאורה ביצע פשע אלים. סייג זה הוא ירושת המשפט האנגלי במשפט הישראלי.

הסעיף להלן הוא מתוך חוק העונשין ונושאו הוא הגנה עצמית. סעיף זה אינו מספק לנו גבולות ברורים והחלטיים. תוך חקירת המקורות בנושא זה במשפט הישראלי והעברי, אנסה להבין יותר לעומק היכן עוברים גבולות ההגנה העצמית. בנוסף, בעבודה זו אדבר על המקרים במשפט העברי בהם יש היתר של דמו של הרודף. כלומר, מתי יהא לנקוט במעשה כנגד הרודף תקיפה פלילית ומתי יהא הגנה עצמית. בטרם ניגשים לדין בסוגיה מסוימת מסוגיות ההגנה העצמית, יש להבין את מהותו של סייג ההגנה העצמית. בעבודה זו אנסה להבין מדוע החברה באמצעות החוק מאפשרת לאדם המצוי בסיטואציה של הגנה עצמית להפעיל כוח מגן כנגד אדם אחר ולכאורה לעבור עבירה פלילית ולא רק פוטרת אותו מאחריות פלילית, אלא אף מצדיקה את המעשה, תוך הכרזה עליו כעל מעשה מוצדק. על שאלות אלה אנסה לענות תוך הבאת מקורות מן המשפט העברי ומן המשפט הישראלי – מן החוק, פסקי הדין ומאמרים בעניין.

הגנה עצמית במשפט העברי

¹ס' 34 לחוק העונשין, הגנה עצמית, תשנ"ד - 1994.

דין רודף

מקור הסייג הגנה עצמית הוא מן המשפט העברי.

ביסוד הדין של הגנה עצמית עומדת מציאותו של "רודף". בהלכה, רודף הוא אדם שעושה מעשה שעקב חומרתו והשלכותיו מותר למנוע ממנו לעשות את המעשה גם במחיר הריגתו. זכות הגנה זו אינה חלה רק על הנרדף עצמו, אלא חלה גם על צד שלישי, על זר, שראה שרודף רודף אחר הנרדף במטרה להרגו.

בנוסף, המשפט העברי, בהיותו משפט דתי, דן לא רק בהגנות אלא גם בחובות. לא רק שזר רשאי להרוג את הרודף, אלא שזוהי חובתו. זוהי מצווה המוטלת על כל מי שיכול להציל את הנרדף גם על חשבון חייו של הרודף.

חובת הריגת הרודף הינה עומדת בניגוד למשפט "אין דוחים נפש מפני נפש"². כלומר, אין מאבדין נפש אחת לשם הצלת נפש אחרת.

כך פירש רש"י את הסתירה בין חובת הריגת הרודף לבין סוגיה זו: "מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חברך, הלכך אין כאן לומר וחי בהם ולא שימות בהם, שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקב"ה, וכאן שיש איבוד נפש חברו, לא ניתן דבר המלך לדחות שצווה על הרציחה"³. מדבריו עולה הקביעה הברורה, כי קדושת החיים של האדם היא ערך עליון - אך אינה יכולה לדחות את חייו של הזולת הקדושים באותה מידה.

מקור דין רודף

² בבלי, סנהדרין עב, ע"ב
³ בבלי, סנהדרין עד, ע"א

מקור דין דורף הוא בציוויו של ה' למשה לגבי המדיינים: "צָרוּר אֶת הַמְּדַיִּינִים וְהִפִּיתֶם אוֹתָם", "פִּי צָרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר נִכְלוּ לָכֶם".⁴

פסוק זה פורש כך: צרור את המדיינים, למה? כי צוררים הם לכם, מכאן אמרו חכמים בא להורגך השכם להרגו".⁵

בתנ"ך נזכרים שני מקרים נוספים של הגנה עצמית אשר ניתן לפרשם כחלק מהדין הבא להורגך השכם להורגו.

הראשון הוא מקרהו של דוד שנרדף בידי שאול, וכאשר מזדמנת לו שעת כושר כפולה להרוג את שאול בעיצומו של המרדף הוא נמנע מכך.⁶ במקרה זה מכיר התלמוד בזכות ההגנה עצמית, ותמה על כך שדוד לא הרג את שאול כאשר יכול היה לעשות זאת, שהרי לפי הדין מותר היה לו להגן על עצמו מרדיפתו של שאול.⁷

המקרה השני הוא של מרדפו של עשהאל אחר אבנר בן נר בעיצומו של קרב, אבנר שיודע שמדובר באחיו של המצביא יואב, מבקש ואף מתחנן לעשהאל שרודף אחריו להכותו, לפגוע במישהו אחר או לסור ממנו, ולאחר שעשהאל מסרב, באקט של הגנה עצמית מכהו אבנר בצד הקהה של החנית בצלע החמישית והורגו.⁸ בדיון שנעשה בתלמוד,⁹ אבנר בן נר מואשם בכך שיכל להציל את עצמו בכך שהיה פוצע את עשהאל פציעה שאיננה פציעת מוות, ולא עשה כן ולכן הרגו יואב. דיון זה מסייג ומגביל את הכלל של "הבא להורגך - השכם להורגו", למקרה שבו אין אפשרות אחרת להתגונן אלא בנטילת חייו של המתקיף.

⁴ במדבר כה, י"ז, ט"ז.
⁵ מדרש תנחומא (בובר), פנחס ד.
⁶ שמואל א, כ"ד.
⁷ בבלי, ברכות נח, ע"א.
⁸ שמואל א, כ"ד.
⁹ בבלי, סנהדרין מט, ע"א.

המשנה בסנהדרין אומרת: "ואלו הן שמצילין אותן בנפשן, הרודף אחר חברו להרגו, אחר הזכור ואחר הנערה המאורסה. אבל הרודף אחר הבהמה, והמחלל את השבת, והעובד עבודה זרה – אין מצילין אותן בנפשן".¹⁰

מן המשנה עולה שניתן להמית אדם העומד לבצע עבירה חמורה, רק אם עבירתו פוגעת באחר, כגון שהולך להמית אדם אחר.¹¹ הרמב"ם בספרו מורה נבוכים מגדיר זאת: "ודין זה, כלומר הריגת מי שזומם לבצע עבירה בטרם יעשנה, אינו מותר בשום פנים כי אם בשני עניינים הללו... מפני שזה עול שאי אפשר לתקנו... אבל שאר העברות... אין בהם עול לזולת... ולפיכך אינו נהרג...".¹²

רש"י מבאר את המילים "ואלו הן שמצילין אותן" - מן העבירה. כלומר, לדעת רש"י מטרת חיוב הריגת הרודף היא להציל את הרודף מן העבירה. פירושו אינו כפי פשט המשנה.

על פניו מפשט המשנה עולה הפוך מדברי רש"י, כיוון שהמשנה חילקה בין מקרים בהם ישנו אדם אחר המעורב באירוע ונפגע ממעשה הרודף לבין מקרים בהם אין אדם אחר מעורב באירוע, והרודף פוגע רק בעצמו ע"י מעשה עבירה. כלומר, דין הריגת הרודף הינו דין בהצלת הנרדף ולא הפרשת הרודף מן העבירה.¹³ לעומת זאת, מבאר ר' חיים סולוביצ'יק בחידושו על הרמב"ם,¹⁴ שיסוד דין הריגת הרודף הינו דין בהצלת הנרדף, והעדפת נפש הנרדף על פני נפש הרודף הינה גזרת הכתוב וחידוש שחידשה התורה באדם הנמצא בסכנת חיים בעקבות רצון אדם אחר לפגוע בו, שיכול הנרדף וכל אדם מחמת פיקוח נפשו לפגוע ברודף, ואף להורגו.

כלומר, יש להניח שני דינים ברודף:

א. הצלת הנרדף - ניתן לפגוע ברודף, על מנת להציל את הנרדף, ובמקרה בו אין ברירה ניתן אף להרוג את הרודף.

¹⁰משנה סנהדרין ח, ז.

¹¹משנה, אוהלות ז, ו.

¹²מורה נבוכים (אבן תיבון) ג, מ.

¹³בבלי, סנהדרין עג, ע"א.

¹⁴הלכות רוצח פא, ה"ט.

ב. הצלת הרודף - אדם ההולך לעבור על עבירה אשר תחייבו מיתה ניתן להורגו, על מנת שלא יעבור על העבירה וימות זכאי ולא ימות חייב.¹⁵

היתר דמו של הרודף

במבט ראשון ישנו רושם כי ההבדל בין מעשה עבירה של רציחה כדי להציל נפש, שלא הותר, שהרי אין נפשו חשובה מנפש רעהו, ובין התגוננות מפני רודף שיזם את הרדיפה ובמעשה עבירה זה הפקיר את דמו, והתגוננות זו אינה מעשה של שפיכות דמים אלא מעשה מותר של הצלה.

¹⁵עמית קזימירסקי "רודף ונרדף" כיפה (2006).

ניתן להביא ראיה לכך, מהדין המפורש בסוגיות בסנהדרין: "רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו, ויכול להצילו באחד מאיבריו ולא הציל, נהרג עליו".¹⁶ דין רודף מבואר לפי האמור כי כאשר הנרדף היה יכול להציל את עצמו בפגיעה באחד מאיבריו של הרודף, אין לו כבר היתר להציל עצמו בהריגת הרודף.

אך, אם אמנם הסיבה להתיר להרוג את הרודף היא מעשה הרדיפה שעושה הרודף מרצונו הגורם "להתיר את דמו", נמצא שמי שאינו בא בכוונה תחילה לסכן חיי זולתו, אלא שניהם נקלעו למצב בו חיייו של האחר מסוכנים על ידו, אינו נחשב רודף.

סברא זו נסתרת גם מדברי הירושלמי שהובא בחידושי המאירי כי רודף (ראובן) שלפתע התהפך הנרדף (שמעון) והחל לרודפו, כך שהרודף (ראובן) הפך לנרדף, יש היתר להצילו מרדיפתו של הנרדף (שמעון) שעתה הפך להיות רודף (ולהרוג את שמעון).¹⁷

בדין זה, לכאורה ה"נרדף" (שמעון) שנהפך מכורח הנסיבות להיות "רודף", לא נעשה רודף מרצונו, אלא נקלע למצב שלא הותיר בידו ברירה אלא להפוך להיות רודף אחר מי שרדף אחריו - ולמרות זאת "הותר דמו", ומותר להורגו. ומכל זה מוכח כי דמו של הרודף "הותר" לא בגלל שהוא זה שיזם את מעשה הרדיפה.

הגנה עצמית במשפט הישראלי

התנאים לקיום הסייג הגנה עצמית

בשביל שיעמוד לרשות אדם הסייג הגנה עצמית, ישנם 6 תנאים בהם צריך לעמוד. אם לא יתקיימו כל ששת התנאים, לא יעמוד לרשותו סייג זה.

¹⁶לעיל ה"ש 4
¹⁷משנה, סנהדרין ט, ג

התנאים באשר קיומו של הסייג נקבעו בפסק הדין הנפסק בבית המשפט העליון,¹⁸ ומונה

שישה תנאים מצטברים, שעם קיומם עומדת לנאשם זכות ההגנה העצמית:

1. דרישת המידתיות: על ההגנה להתבצע רק מרגע שהמעשה דרוש באופן מידי על מנת להדוף את התקיפה, ועליה להיפסק מרגע שלא נדרש עוד מעשה התגוננות על מנת להדוף את התקיפה.
2. הדיפת תקיפה שלא כדין: ישנם שני מבחנים – האחד הוא שלא ניתן היה להדוף את התקיפה בדרך אחרת והשני הוא אם היה ניתן לנקוט בכוח מועט יותר.
3. סכנה מוחשית: מבטא את אופיו של הסיכון הטמון בתקיפה כסיכון ממשי העומד להתממש בשונה מסיכון שהוא בגדר איום רחוק.
4. פגיעה בחירות גוף או רכוש: מדובר בכל פגיעה ולא דווקא בפגיעה חמורה, אך חובה שתהיה זו פגיעה ממשית.
5. מגבלה לתחולת ההגנה- כניסה מרצון למצב של התנהגות פסולה: אדם אינו זכאי להגנה זו כאשר התנהגותו הפסולה הביאה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש שיעמוד במצב של הגנה עצמית.
6. דרישת הסבירות: נדרש יחס ראוי בין הנזק הצפוי מפעולת ההגנה העצמית לנזק הצפוי מן התקיפה.

¹⁸ע"פ 4191/05 ארנולד אלטגאוז נ' מדינת ישראל

רציונל ההגנה העצמית

בפרק זה אנסה להבין מדוע החברה באמצעות החוק - מאפשרת לאדם המצוי בסיטואציה של הגנה עצמית להפעיל כוח מגן כנגד אדם אחר ועל פניו לעבור עבירה פלילית ולא רק פוטרת אותו מאחריות פלילית, אלא אף מצדיקה את מעשהו.

בשביל לענות על שאלה זו, צריך להבין מה עומד מאחורי צידוק הגנה עצמית.

מאחורי צידוק זה עומדת הכרעה ערכית-מוסרית שלפיה בנסיבות המיוחדות שבהן נעברה עבירת המגן כהגדרתה בחוק, המעשה אינו רע, אלא הוא מעשה טוב וראוי הן מוסרית הן משפטית.

רציונל ההגנה העצמית מבוסס על שלושה גורמים הניצבים לצידו של הנתקף הבא להגן על עצמו או על אדם אחר במאזן האינטרסים שבינו לבין התוקף:

האוטונומיה של הנתקף, אשמתו של התוקף והסדר החברתי משפטי.¹⁹

מצד אחד, גם התוקף וגם הנתקף המתגונן הם בעלי רצונות זהים של שמירה על שלמות גופם ועל שאר האינטרסים הלגיטימיים שלהם. ומצד שני, לנוכח שלושת הגורמים הניצבים לצידו של הנתקף הבא להגן על עצמו או על אדם אחר, כפות המאזניים נוטות בבירור לצידו של הנתקף המתגונן, ומצדיקות כוח מגן נחוץ ופרופורציוני שאותו הוא מפעיל כנגד התוקף כדי להדוף את התקיפה. באשר לגורם האוטונומיה, מדובר בזכותו של קורבן התקיפה להגנה על האינטרסים האישיים הלגיטימיים שלו מפני התקפה בזכותו למנוע פלישה וחדירה למרחבו האישי והאוטונומיה שלו, המהווה את מרחב מחייתו המוגן של האדם. מרחב זה כולל בראש את חייו, את שלמות גופו, את חירותו, את פרטיותו, את רכושו ואת כבודו. הבסיס המוסרי והמשפטי לכך הוא שזכות טבעית או מוסכמת של האדם לאוטונומיה היא המינימום הנדרש לקיום חיים בעלי משמעות ערכית. גורם האוטונומיה אינו פועל בכל המקרים בעוצמה שווה להצדקת ההגנה העצמית, אלא עוצמתו עומדת ביחס לסכנה המצויה.

אשמת התוקף מהווה בסיס מוסרי להפחתה בהגנת החוק על האינטרסים שלו. הפחתה זו מאפשרת הפעלת כוח מגן מוצדק כלפי התוקף. העובדה שאחד מיסודות ההגנה הוא כוח מגן מוצדק כלפי התוקף מלמדת כי גם לתוקף נותרות זכויות, בעיקר הזכות לחיים ולשלמות הגוף ויש להביאן בחשבון.

דבר זה בא לידי ביטוי בדרישות הבסיסיות של נחיצות הכוח בו המשמש את הנתקף להגנתו מפני התוקף ושיהיה פרופורציונלי למעשה התקיפה.

¹⁹ בועז סנג'רו, "הפעלת כוח שלא במטרה להתגונן או להגן איננה הגנה עצמית מוצדקת – תשובה לד"ר חאלד גנאים", **משפט וממשל** כרך יז עמ' 551-564 (תשע"ו).

להגנת הסדר החברתי משפטי הכרוכה בפעולת ההגנה העצמית יש תפקיד מרכזי בהצדקתה. ההגנה העצמית מהווה בין היתר גם הדיפה של התוקף, מניעת ביצוע עבירה על ידיו וגורם מרתיע הפועל כלפי תוקפים עתידיים, היודעים כי גם אם המשטרה אינה נמצאת במקום האירוע, ייתכן שתקיפתם תסוכל על ידי הנתקף עצמו או על ידי אדם אחר שייחלץ להגנתו. בכך היא משרתת את החברה, בהגנה יעילה מאוד על הסדר החברתי משפטי. ברוב המקרים גורם זה מסייע להצדקת ההגנה העצמית, אך הוא עשוי גם לקבוע לה גבולות. כאשר תגובת הנתקף חורגת באופן משמעותי מדרישת הפרופורציה ופוגעת בתוקף במידה העולה בהרבה על הפגיעה הצפויה מהתקיפה שהתוקף יוזם, כאשר נתקף משתמש בכוח קטלני לשם הגנת רכוש, תגובת הנתקף דווקא פוגעת בסדר החברתי משפטי, ואף לא מגוננת עליו.

הגנת בית מגורים, בית עסק ומשק חקלאי מגודר –

"חוק דרומי"

פרשת שי דרומי היתה אירוע שהתרחש ב-13 בינואר 2007, ובמהלכו ירה שי דרומי, חקלאי מחוות בודדים בנגב בשני אנשים, לאחר שפרצו לחוותו של דרומי יחד עם שניים נוספים שהיו איתם. אחד מן הפורצים נהרג והשני נפצע כתוצאה מהירי. מעצרו של דרומי עורר דיון ציבורי בשאלה האם רשאי אדם לירות בביתו שלו בפורץ או מסיג גבול, ובסופו של דבר הוביל לחקיקת שינוי בחוק העונשין, המכונה "חוק דרומי", שקבע הגנה מפני הרשעה פלילית בגין מעשים כמו אלה שביצע דרומי, בנסיבות דומות. דרומי זוכה מהאישום בהריגה על ידי בית המשפט המחוזי אליו ערער. השופט ר' ברקאי אשר דנה בערעורו, סברה גם היא כי יש לזכות את החוואי וכך כתבה בפסק דינו: "הנאשם

מצא עצמו, כמו גם שכניו החוואים, חשוף למכת אלימות של פוגעים, פורצים ושודדים המנצלים את חשכת הליל ואת בדידותן וריחוקן של החוות ממרכזי אוכלוסין ובוזזים את רכושם".²⁰

בעקבות הפרשה הגישו חברי הכנסת כמה הצעות לתיקון החוק שנועדו להגן על הפועלים בסיטואציה הדומה לזו של שי דרומי. זהו לשון הסעיף שתוקן בחוק:

"לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף מי שמתפרץ או נכנס לבית המגורים, בית העסק או המשק החקלאי המגודר, שלו או של זולתו, בכוונה לבצע עבירה, או מי שמנסה להתפרץ או להיכנס כאמור".²¹

קודם חקיקת תיקון זה, לא ניתן היה להפעיל כוח בלתי מידתי כנגד פורץ כהגנה עצמית, ואסור היה לפגוע בפורץ כאשר כוונתו לפגיעה או גניבת רכוש, ללא סכנה מוחשית לפגיעה בחיים. סעיף זה לראשונה הסדיר מקרים בהם יש צורך להתגונן בעת פריצה לבית מגורים, משק חקלאי או בית עסק. עם זאת, בית המשפט העליון הבהיר שיש מעשים שייחשבו לבלתי סבירים בעליל ולא יוכלו לחסות תחת סעיף זה. כלומר, גם סעיף זה דורש מידתיות במעשה ההגנה אל מול מעשה התקיפה.

²⁰ע"פ 1010/07 שי דרומי נ' מדינת ישראל (2009).

²¹ס' 134 לחוק העונשין, הגנת בית מגורים, בית עסק ומשק חקלאי מגודר תשס"ח – 2008.

פרשת יונתן היילו

פרשתו של יונתן היילו עוסקת סביב מפגשו של היילו בשנת 2010 עם איילין - אסיר משוחרר, עם עבר עשיר בעבירות מין ואלימות. השניים הכירו זה את זה מאירועים קודמים, שבהם איילין סחט כספים מהיילו ולטענת היילו גם אנס אותו פעמיים. התקרית התחילה בזה שהשניים נתקלו זה בזה באופן מפתיע ואיילין אילץ את היילו לבוא איתו למקום מסתור. ייתכן כי תכנן לאנוס שם את היילו בפעם השלישית. במפגש המדובר חנק היילו את איילין ובעודו שוכב את הרצפה, רוצץ היילו את גולגולתו של איילין. היילו נשפט בשנת 2013 לעשרים שנות מאסר באשמת רצח לאחר שלא הצליח להוכיח את טענתו כי מעשה הרצח היה לצורך הגנה עצמית, אך השופטים הסכימו כי היילו היה קורבן לעבירות מין מצד איילין.²² היילו ערער לבית המשפט העליון, עונשו הופחת ל12 שנות מאסר

²²תפ"ח 22262-05-10 מדינת ישראל נ' יונתן היילו (2013).

אך לא זוכה מרצח. בפס"ד שניתן בעליון, השופט מלצר תהה גם הוא בנוגע לטיעון ההגנה העצמית: "אנו שואלים אחרי החניקה, איפה העניין של הגנה עצמית? די, הוא כבר נפל".²³ כלומר, השופט מלצר התייחס לכך שהיילו תחילה חנק את איילין ולאחר ששכב על הרצפה ועל פניו סכנת החיים שנשקפה להיילו חלפה, הוסיף היילו ורוצץ את גולגלתו וזה היווה לאחד מן הסיבות לכך שלא עמד לרשותו הסייג לאחריות פלילית הגנה עצמית. הרשעתו של היילו התפרסמה מאוד בקרב הציבור משום שהיא מקרה בוחן לגבול זכות ההגנה העצמית בישראל, בדומה למקרה של שי דרומי. היו שטענו כי היילו נהג כפי שצריך לנהוג אדם המגן על חייו ושזכותו הייתה להרוג את איילין.

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי

הזכות להגנה עצמית מצוינת גם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי, החקיקה הישראלית בנושא זה הושפעה מן המקור לסוגיה זו כלומר, מן המשפט העברי. שני סוגי המשפט הללו דנים בכך שכל אדם עומדת הזכות להגן על עצמו מפני תקיפה של אדם אחר.

בשני סוגי המשפט יש דרישה כי פעולת ההגנה כנגד התקיפה תהא מידתית. ניתן ללמוד זאת מן המשפט העברי מן המשפט: "רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו, ויכול להצילו באחד מאיבריו ולא הציל, נהרג עליו",²⁴ כלומר, אם ישנה אפשרות להציל את חיי הנרדף בפגיעה באחד מאיבריו ולא בהריגתו, יש לעשות זאת. גם במשפט הישראלי ניתן לראות ביטוי למידתיות בפעולת ההגנה בפסק

²³ע"פ 746/14 יונתן היילו נ' מדינת ישראל (2014).
²⁴לעיל הערה 3.

דין שנפסק בבית המשפט העליון ובו כתוב כי אחת הדרישות לקיום הסייג הגנה עצמית הוא דרישת הסבירות בה נדרש יחס ראוי בין הנזק הצפוי מפעולת ההגנה העצמית לנזק הצפוי מן התקיפה.²⁵

"כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר או שָׁה, וּטְבַחוּ או מְכָרוּ - חֲמִשָּׁה בְּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֵאן תַּחַת הַשָּׁה. אִם בַּמְחֲתָרֶת יִמְצָא הַגָּנֵב וְהִכָּה וַיָּמַת - אֵין לוֹ דָּמִים".²⁶ פירושו שאין הורגו חייב כשופך דמים.

הפסוק שלעיל הוא הלכה המופיעה בתורה ונקראת "הבא במחותרת" ולפיה גבר אשר בא במחותרת והורגים אותו, אין נענשים על הריגתו.

הלכה זו מקבילה ל"חוק דרומי" במשפט הישראלי ולשונו: "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף מי שמתפרץ או נכנס לבית המגורים, בית העסק או המשק החקלאי המגודר, שלו או של זולתו, בכוונה לבצע עבירה, או מי שמנסה להתפרץ או להיכנס כאמור".²⁷ סעיף זה הינו הסדר משפטי להגנה עצמית מפני אדם המתפרץ לשטח פרטי כגון בית פרטי או בית עסק ובכך מזכיר את ההלכה "הבא במחותרת".

במשפט הישראלי ישנם 6 תנאים לקיומו של הסייג (מידתיות, הדיפת תקיפה שלא כדין, סכנה מוחשית, פגיעה בחירות גוף או רכוש, מגבלה לתחולת ההגנה דרישת נחיצות) עליהם פירטתי קודם לכן.²⁸ לעומת זאת, במשפט העברי לא מופיעים תנאים אלה אלא רק נגזרת מדין רודף לחובת הצלת אדם שנרדף. אך ניתן לראות ביטוי לדרישת הסבירות במשפט העברי באמצעות הפסוק "רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו, ויכול להצילו באחד מאיבריו ולא הציל, נהרג עליו".²⁹ כלומר, אם ניתן להציל את הנרדף על ידי פגיעה באחד מן איבריו של התוקף, כלומר על ידי הפעלת כוח מועט יותר אז צריך לעשות זאת.

²⁵ פרשת אלטגאוז, לעיל ה"ש 19.

²⁶ שמות כא ל"ז, כב א.

²⁷ פרשת דרומי, לעיל ה"ש 21.

²⁸ פרשת אלטגאוז, לעיל ה"ש 19.

²⁹ לעיל ה"ש 3.

לסיכום, באמצעות ההשוואה לגבי סוגיית ההגנה העצמית בין המשפט העברי למשפט הישראלי ניתן לראות כי שני סוגי המשפט מבינים את הצורך בזכות של כל אדם להגן על עצמו. בשני סוג המשפט ניתן להבין שזכות ההגנה העצמית אינה מוחלטת וישנם תנאים לקיומו של הסייג וגבולות אשר גם בעת מעשה הדיפת התוקף יש לנהוג לפיהם.

סיכום הדברים

לסיכום, עבודתי דנה בסוגיית הגנה העצמית המצויה גם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי. במשפט העברי עסקתי בין היתר בסתירה העומדת בין חובת הריגת הרודף לבין הבנה כי אין חיי אדם אחד שווים יותר מחיי אדם אחר. סתירה זו נפתרה על ידי האמירה הערכית כי קדושת החיים של האדם היא ערך עליון - אך אינה יכולה לדחות את חיו של הזולת הקדושים באותה מידה. בנוסף, דנתי בהגבלת דין רודף למקרים בהם לא ניתן להציל את חיו של הנרדף, אלא בהריגת הרודף. בנוסף, הבאתי שני היבטים שניתן לראות בבסיס חובת הריגת הרודף: האחד – דין רודף הוא למען הצלת הנרדף מן הרודף. השני – הצלת הרודף מן העבירה אשר עומד לבצע בכדי שימות זכאי. במשפט הישראלי הבאתי את התנאים, שנגזרו מתוך פסיקה של בית המשפט העליון, אשר עם קיומם, מתקיים הסייג הגנה עצמית. בנוסף, ניסיתי להבין מדוע החברה באמצעות החוק מאפשרת

לאדם המצוי בסיטואציה של הגנה עצמית להפעיל כוח הגנה כנגד אדם אחר ועל פניו לעבור עבירה פלילית, ואף פוטרת אותו מאחריות פלילית על מעשה זה. בשביל לענות על שאלה זו, הייתי צריכה להבין מה עומד מאחורי סייג ההגנה העצמית (האוטונומיה של הנתקף, אשמתו של התוקף והסדר החברתי משפטי). באמצעות צידוקים אלה שעומדים בבסיסה של הסייג הגנה העצמית, הצלחתי להבין את הסיבה לכך שהחברה והחוק נותנים היתר לנתקף לעבור עבירה פלילית ולאחר מכן לפטור אותו ממנה. ישנה הבנה מצד רשויות החוק והחברה כי האדם הנתקף חייב להגן על עצמו במקרים בהם חש איום.

לבסוף, עיינתי בפסק הדין של שי דרומי ופסק הדין של יונתן היילו. במקרהו של דרומי, פסק הדין היווה תקדים משפטי ואף חקיקה והבנה מצד הרשויות כי במקרים כמו של דרומי יש צורך בשימוש בהגנה עצמית מבלי שיחשב לעבירה פלילית.

מקרהו של היילו עזר לי להבין את מורכבות הסייג הגנה עצמית. מצד אחד, היתה הסכמה מצד השופטים כי היילו הינו קורבן לעבירות מין. ומנגד, היילו הורשע על רציחת איילין מפני שגם כאשר איילין נוטרל, המשיך היילו לרוצח את גוגלתו ובכך לא התקיים אחד התנאים להגנה עצמית – סכנה מידתית.

מקרהו של היילו מדגיש עבורי את העובדה שהזכות להגנה עצמית אינה אבסולוטית, היא אינה חד משמעית. היא אינה עומדת לזכותו של אדם גם כאשר הנסיבות הן קשות כמו במקרהו של היילו והיא נבחנת בכבדות ראש בגלל המורכבות הנלוות לה.

ביבליוגרפיה

משפט ישראלי

חקיקה

סעיף 34 לחוק העונשין (הגנה עצמית) תשנ"ד – 1994

סעיף 134 לחוק העונשין (הגנה על בית מגורים, בית עסק ומשק חקלאים מגודר) תשס"ח – 2008

פסיקה

ע"פ 4191/05 ארנולד אלטגאוז נ' מדינת ישראל

ע"פ 1010/07 שי דרומי נ' מדינת ישראל

ע"פ 746/14 יונתן היילו נ' מדינת ישראל

ספרות מחקר

ספרים

סנג'רו ב', "הפעלת כוח שלא במטרה להתגונן או להגן איננה הגנה עצמית מוצדקת – תשובה לד"ר

חאלד גנאים", משפט וממשל כרך יז (התשע"ו), עמ' 551-564

מאמרים

עמית קזימירסקי, 'רודף ונרדף', כיפה (התשס"ו)

משפט עברי

ספרות הפסיקה

ברכות נח, ע"א

בבלי, סנהדרין עב, ע"ב

בבלי, סנהדרין עג, ע"א

בבלי, סנהדרין עד, ע"א

בבלי, סנהדרין מט, ע"א

מדרש תנחומא (בובר), פנחס ד

מורה נבוכים (אבן תיבון) ג, מ

משנה, אוהלות ז, ו

משנה, סנהדרין ח, ז

משנה, סנהדרין ט, ג

רמב"ם, הלכות רוצח פא, ה"ט